

GORSHKOV, M. K., KRUMM, R., TİHONOVA, N.E. (ED.). (2013). O CHYOM MECHTAYUT ROSSİYANE: IDEAL I REAL'NOST' (RUSYALILAR NEYİN HAYALİNİ KURMAKTADIR: İDEAL VE GERÇEKLİK). MOSKVA: IZDATEL'STVO "VES' MİR".

Kitap İncelemesi

Sevim HACIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

hacioglu.sevim@klu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1386-8437

1990'lar eski SSCB üyesi devletleri için siyasi, iktisadi, askeri, sosyal, kültürel vd. alanlarda büyük kırılmanın yaşandığı yıllardı. Bunun beraberinde başlayan buhran, toplumsal düzeyde derin bir hayal kırıklığı eşliğinde tecrübe edildi. Tek başına kaldığı hissiyle karşı karşıya kalan bireyi ayakta kalma mücadelesi bekliyordu. Bireysel ve toplumsal bağlamdaki güvensizlik ve depresyonun had safhaya ulaştığı ilk on yılın ardından 2000'li yıllarda Rusya Federasyonu umut tazelemeye başladı.

Çetin zamanların güçlüklerini atlatan bireyler şimdi hangi hayat koşullarına sahipti? Yaşadıkları toplumu, ülkeyi ve düzeni nasıl algılamaktaydı? 2010'lar itibariyle neyi arzu ve umut etmekteydi? Bu sorulara yanıt bulmak üzere Rus Bilimler Akademisi Sosyoloji Enstitüsü Mart-Nisan 2012 döneminde Federasyon çapında "Rus hayali: nedir ve gerçekleştirilebilir mi?" konulu bir saha araştırması yaparak sonuçlarını, 2013 yılında "Rusyalılar Neyin Hayalini Kurmaktadır: İdeal ve Gerçeklik" kitabında neşretmiştir.

Eserde 2012 yılının anlığı olan verilerin, 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'lerin başlarına ait istatistiklerle kıyaslanmış olması, 20 küsur yıllık değişimi anlamaya ve uzun vadeli değerlendirme yapmaya yardımcıdır.

Kitapta yazarlarca kullanılan "Rus hayali" ile bunun eşanlamlısı olarak yer verildiği belirtilen "Rusyalıların hayali" tabirleri "Amerikan rüyası" ile "Avrupa ideali" kavramlarıyla kıyas amacını taşımaktadır. Araştırma sonuçları, Rusya vatandaşlarının arzu ve hayallerini, yaşadıkları ülkedeki reel durumu değerlendirerek; tecrübeleri, temel yaşam koşulları ve somut gereksinimlerinden yola çıkarak belirledikleri ve kendileri ya da toplumları adına Amerikan rüyasını andıracak mucizevi değişimler beklentisinde olmadıklarını göstermiştir. Dolayısıyla kitabın odağına Federasyon nüfusunun hayalleri yerleştirilmiş ise de içeriği, 2012 itibariyle Rusyalıların iktisadi ve sosyo-psikolojik durumları ile mevcut hayat standartlarından neşet eden ümit ve taleplerini aktarmaktadır.

Eserdeki tanımlamaya göre "Amerikan hayali" iktisadi büyümeyi, bireysel zenginlik ve özgürlüğü ifade ederken "Avrupa hayali" ya da "Avrupa ideali" bireyler arası olumlu münasebetlere dayalı dayanışmacı toplum modelini anlatır. Araştırma sonuçlarından hareketle yazarlar, Federasyon vatandaşlarının her iki idealden farklı anlayışlara yöneldiklerini değerlendirmiştir. Saptamalarına göre hâlihazırda Rusyalılar, Avrupalılara nazaran daha bireycidir; aileleri, yakın arkadaşları ve bazen iş arkadaşlarının da dâhil olduğu küçük kişisel dünyalarında, kapalı bir yaşam sürmekte; sosyal dayanışmacılıktan uzaklar, hatta ikamet ettikleri yerleşim birimlerine güçlü aidiyet hissetmemekte ve aynı gelir grubunda buldukları kişilerle "sınıfsal dayanışma" sergilememektedir. Öte yandan Rusya vatandaşlarının özgürlük anlayışı onları Amerikalılar, Almanlar ve Fransızlardan ayırmaktadır; sonuçlara göre Rusyalılar için özgürlük, belirli hakların gerçekleştirilmesiyle değil, kendi kendinin efendisi olmakla ilintilidir (s. 45-48).

Yirmi yıl zarfında ülkede varlıklı-yoksul farkının belirginleşmesine, kültürel başkalaşmaya ve manevi değerlerin altüst olmasına rağmen sonuçlar, Rusyalıların hayal kurmaya (umut etmeye, hayata tutunmaya) devam ettiğini göstermiştir. Yazarların ifadesiyle hayal etmek, onlar için hayatlarının doğal ve neredeyse olmazsa olmaz parçası olarak kalmıştır. Bu bağlamda katılımcıların yalnızca %5'i hayalci insanlardan olmadıklarını; %8'i ise evvelce hayalleri olduğunu fakat artık bunlarsız yaşadıklarını söylemiştir. Soruları yanıtlayanların %9'u hiçbir hayali olmayan bireylerdir, bunların ¾'ü yoksul ve düşük gelirlidir ve ½'si fiziksel emek gerektiren işlerde çalışmaktadır. Öte yandan aynı kesimde olup hayal kurmaksızın hayatlarında başarıyı yakalayan kişiler de vardır.

Katılımcıların %27'si daha ziyade çocukluk ve gençlik yıllarında hayal kurmuş olduklarını belirttiği halde yazarların ifadesiyle, "genç nesle mensup *pragmatist*" katılımcılar, gerçekler dünyasında yaşamayı yeğlemek gerektiğini; 35 yaş üstü katılımcılar ise hayal etmeden yaşamının tatsız olacağını dile getirmiştir. Özelde gençlerdeki gerçekçiliğin, yeterli kariyer olanaklarına erişemeyip hayallerini gerçekleştirme imkânı bulamayacaklarını sezmeleriyle ilintili olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda çalışmada hayal kurmanın (gelecek planları yapmanın), nispeten genç yaşların eğilimi olarak kaldığı fakat bugün, Rusya'nın genç nesli bağlamında bir norm olmaktan çıktığı tespit edilmiştir.

Katılımcılardan üç seçenek işaret etmelerinin istendiği sorulara verilen yanıtlardan hareketle Rusyalıların, %40 oranıyla birinci sıradaki hayal ya da arzularının "yeterli hayat koşullarına sahip olmak, kuruş saymadan rahatlıkla para harcayabilmek" olduğu belirlenmiştir. %33 oranıyla ikinci sırada "sağlığı yerinde olmak" seçeneğine rağbet edilmiştir. Ardından sırasıyla %33 oranıyla "daha adil ve sağduyulu bir toplumda yaşamak"; %23 oranıyla "iyi evlat sahibi olmak"; %21 oranıyla "kendi dairesi, evini edinmek"; %18 oranıyla "renkli bir hayatının olması, kendini gerçekleştirmek"; %17 oranıyla "iyi bir aileye sahip olmak"; %15 oranıyla "kendi işini kurmak"; %12 oranıyla "iyi bir eğitim (uzmanlık) almak"; %11 oranıyla "topluma faydalı olmak, Rusya'nın gelişmesine katkıda bulunmak"; %7 oranıyla "iyi bir işte çalışmak"; %6 oranıyla "gerçek aşkı bulmak"; %4 oranıyla "saygın ve tanınmış bir kişi haline gelmek"; %1 oranıyla "oldukça güzel ve çekici birine dönüşmek" tercihleri beyan edilmiştir.

Araştırma sonuçları, toplum arasında konuşulanların aksine, Rusya'nın kalifiye orta sınıf vatandaşlarından yurt dışına iltica ile yerleşenler oranının düşük olduğunu göstermiştir. Ancak yazarlar yakın gelecekte bu eğilimin 10 kat artması ve uzun vadede çalışabilir yaştaki nüfustan yaklaşık 2,5 milyon kişinin ülkeden ayrılması olasılığına işaret etmiştir.

Katılımcılar arasında 1- bireyci dünya görüşü ve 2- kolektivist değerler yanlısı olan iki grubu ayırtıran yazarlar, bu iki karşıt yaklaşımı, bir yandan Rus toplumunun 1990'lar tecrübesi diğer yandan vatandaşların son 20 yılda tecrübe ettiği manevi değişimle izaha çalışmıştır. Bu çerçevede bireycilik yanlıları "sosyal anarşistler" olarak adlandırılmakla, anlayışlarına olumsuzluk atfedilmiş; devlet ve toplum için özveride bulunmaya istekli katılımcılar ise "sosyal diğerkâmlar" olarak nitelenmekle yaklaşımları olumlu addedilmiştir. Araştırmacıların tespitiyle söz konusu gruplardan birincisini, %70'i en fazla meslek lisesi mezunu ve çoğu vasıflı işçi statüsünde çalışan; ikinci grubu ise üniversite mezunu olmayı gerektiren işlerde istihdam edilen, son 3 yılda %45'inin maddi durumu iyileşen ve hayal kurma imkânı olan kişiler oluşturmuştur. Her iki gruptan katılımcıların %48'inin diledikleri gibi yaşamayı yeğledikleri, %52'sinin ise devlete ve kamuya faydalı olmayı arzu ettikleri saptanmıştır (s. 25-27).

Çalışmada aşağıdaki düşünceleri olumlu karşılama oranı araştırılmış ve sonuçlar, ikinci grup katılımcılarının (sosyal diğerkâmların) yanıtlarıyla şekillenen öncelikler sıralamasıyla nakledilmiştir: "Ülkenin doğal zenginlikleri topluma veya onu temsil eden kurum olarak devlete ait olmalıdır": 1. grup - %83; 2. grup - %92. "Rekabet iyidir. Bireyleri azimle çalışmaya, yeni fikirler bulmaya yöneltiyor": 1. grup - %74; 2. grup - %79. "Hayatın tüm alanlarında devletin rolü pekiştirilmelidir, büyük şirketler ve stratejik önemdeki branşlar kamulaştırılmalıdır": 1. grup - %66; 2. grup - %76. "Özgürlük olmadan, insan hayatının anlamı kalmamaktadır": 1. grup - %59; 2. grup - %74. "Ömrün büyük kısmı ancak ilgi çekici bir mesleğe vakfedilebilir": 1. grup - %44; 2. grup - %71. "Rusya kuvvetli bir ordusu bulunan büyük bir devlet olmalıdır ve dünyadaki tüm uluslararası siyasi süreçlere etki etmelidir": 1. grup - %61; 2. grup - %71. "Birey, menfaat ve haklarını korumak için mücadele etmelidir": 1. grup - %57; 2. grup - %66. "Sosyal eşitliğin mevcut olduğu bir toplumda yaşamayı isterdik": 1. grup - %59; 2. grup - %66. "Her insanın yetenek ve becerilerini sergileyebileceği fırsat eşitliği, gelir ve hayat standardı eşitliğine nazaran daha önemlidir": 1. grup - %55; 2. grup - %63.

Güçlü bir sosyal devlete ve yetim, evsiz, emekli vd. korunmaya muhtaç bireylerin himaye edilmesine özlemi yansıtan bazı yanıtlara rağmen araştırmada, Rus vatandaşlarının eski Sovyetler dönemine nostalji duymadıkları saptanmıştır (s. 13-34).

Yazarlar, hayat standardı ve tüketim biçimi bakımından Federasyon nüfusunun, tüketim toplumu görünümünü sergilediğini belirtmiştir. Öte yandan sonuçlara göre Rusyalıların yaklaşık %40'ı, yeterli gelire sahip olmayı arzu etmektedir. Bu dileği, her yaş grubundan katılımcılar ayrıca, son zamanlarda hayat standardı yükselen kişiler de paylaşmaktadır. Moskova ile St. Petersburg gibi büyük şehirlerde yaşayanlar bu isteği nispeten düşük oranda dile getirmiştir. Hayat standardı bağlamında Rusyalılar, ikinci sırada,

kendileri ve yakınları için sağlıklı olmayı dilemektedir. Katılımcıların %33'ü maddi refahı özgürlükten daha önemli addedmektedir.

Bu çerçevede gıda ihtiyaçlarını karşılayabilme konusunda katılımcıların %52'si tatmin edici, %45'i iyi durumda olduklarını beyan etmiştir. %61'i giyim olanaklarını tatmin edici, %33'ü iyi nitelemiştir. Katılımcıların %57'si sağlık durumlarının tatmin edici, %35'i iyi olduğunu söylemiştir. Maddi güvence bakımından %64 oranında tatmin edici, %21 iyi, %15 oranında kötü olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların %58'i yaşam koşullarını genel olarak "tatmin edici", %38'i "iyi", %3'ü "kötü" olarak nitelemiştir.

2012 yılı itibarıyla Federasyon nüfusunun %35'i oturdukları konut koşullarını iyi, %13'ü ise kötü bulmaktadır. Nüfusun %83'ü kendi evi ya da dairesine sahiptir. Her 5 kişiden 1'i kendi konutuna sahip olmayı dilemektedir. Bu daha ziyade kirada, lojmanda veya ortak konutlarda ikamet edenler için geçerlidir.

Katılımcıların %72'si kişisel bilgisayara (2003 için bu oran %22'dir), %81'i cep telefonu (2003'te %25) ve %80-98 oranlarında buzdolabı, fırın, mikrodalga fırın, çamaşır makinesi, televizyon, mobilya takımına sahiptir. 2019'da dijital televizyon yayıncılığına başlanan ülkede 2012 yılı için uydu televizyon anteni kullanımı %18 oranında yaygındır.

Parasal durum bakımından 2012'de verilen yanıtlar şu tabloyu oluşturmuştur (parantez içindeki yüzdeler 2003 yılına aittir): Katılımcıların %30'u (%4) tamamı henüz ödenmemiş banka kredileri kullanmıştır; %22'si (%18) uzun vadeli olmayan birikime sahiptir; %15'inin (%19) birikmiş küçük borçları var; %11'i (%6) bir yıldan fazla süreyle rahat edebilecek birikime sahip; %5'inin (%14) iki aydan fazla ödenmeyip birikmiş kira borcu var; %3'ünün (%2) tamamı ödenmemiş işyeri kredisi borcu bulunmaktadır; %2'si (%2) özel şahıslara büyük miktarda para borçlanmış durumdadır.

Katılımcılar, 2003-2012 yılları arasında şu hedeflere ulaşabildiklerini belirtmiştir (parantez içindeki oran 2003 yılına aittir): %30'u (%27) maddi durumunu iyileştirebilmiştir; %22'si (%16) konut koşullarını iyileştirmiştir; %20'si (%18) yüksek meblağ gerektiren yatırımlar yapabilmıştır; %17'si (%25) eğitim veya uzmanlık seviyesini yükseltebilmiştir; %15'i (%21) işinde terfi almış ya da daha iyi bir iş bulmuştur; %13'ü (%5) yurt dışına seyahat edebilmiştir; %3'ü (%5) kendi işini kurabilmiştir. Katılımcılardan %36'sı (%41) yukarıda belirtilen hedeflerin hiçbirine ulaşamadığını beyan etmiştir.

2009-2012 yılları arasında Federasyon vatandaşlarından %54'ü ücretli tedavi hizmeti; %28'i çocuklar için ücretli eğitim hizmetleri; %21'i yetişkinler için ücretli eğitim olanaklarından faydalanmıştır; %16'sında aile üyelerinden biri ücretli yurt dışı turistik ya da eğitim gezisine katılmış; %15'i çocuklar için, %12'si de yetişkinler ücretli rehabilitasyon hizmeti almıştır. Araştırmaya katılanların %27'si ilgili dönemde yukarıda anılan ücretli hizmetlerden hiçbirinden istifade etmemiştir.

Netice olarak katılımcılardan %35'i başkalarından daha kötü olmayan bir hayat standardına ulaşmış olduklarını belirtmiş, %51'i bunu henüz elde edemediklerini fakat edebileceklerini düşündüklerini söylemiştir. %11'i arzu ettikleri halde böyle bir hayat standardına zor ulaşacakları fikrindedir. %3'ünün ise böyle bir hedefi yoktur.

Ağırlıklı olarak 55 yaş altı grubuna dahil katılımcıların yanıtlarından hareketle araştırmacılar, maddi imkânlar bağlamında beş kesimin ayırt edildiğini belirtmiştir: 1- Yoksullar nüfusun %6'sını; 2- Muhtaç durumdakiler %26'sını; 3- Düşük gelirli %23'ünü; 4- Orta gelirli %32'sini ve 5- Yüksek gelir sahibi olanlar %13'ünü oluşturmaktadır (s. 188-214).

Araştırma sonuçları katılımcıların adil toplum düzeni özlemini duyduklarını göstermiştir. Bu çerçevede sosyal adalet, tüm yurttaşların eşit haklardan faydalanması, güçlü ve vatandaşlarıyla ilgilenen bir devletin varlığı talepleri; demokrasi ve ifade özgürlüğü, Rusya'nın yeniden büyük bir ülke olması ve toplumsal istikrarın sağlanması taleplerini önelemiştir. Sosyal adalet isteği 16-25 yaş grubunca %40 oranında, 45-55 yaşlarındaki katılımcılarda %51 oranında dile getirilmiş olup bunda gelir durumuna bağlı farklılık gözlenmemiştir.

Eserde sosyal eşitliğin bulunduğu toplum modeli, bireysel özgürlüğün bulunduğu toplum modeliyle karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilere göre 1998 yılında sosyal eşitliğin bulunduğu toplum talebi %67 iken 2012'de %63 olup 14 yıllık süreçte %63-68 arası oranlarında devamlılık arz etmiştir. Bireysel özgürlüğün bulunduğu toplum talebi ise 1998'de %33 ve 2012'de %37 oranında dile getirilerek 14 yılda %32-37 düzeyinde kalmıştır.

Araştırmaya katılanların %83'üne göre 2012 yılı itibariyle Rusya'da gelir eşitsizliği oldukça büyüktür. Bu fikre katılmayanlar, toplamın yalnızca %5'ini oluşturmuştur. Eğitim düzeyi ve sarf edilen emek türüne karşılık, hak edilenin hayli altında ücret aldıklarını beyan eden katılımcı yüzdesi 54, buna katılmayanlar %17'dir. Katılımcıların %27'si, büyük gelir eşitsizliğinin ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli olduğu fikrine katılmış, %37'si katılmamıştır. Çalışanların, entelektüel donanım ve uzmanlıklarına mukabil olan bir ücreti aldıkları düşüncesini, katılımcıların %14'ü onaylamış, %65'i onaylamamıştır. Ülkedeki özel mülkiyet dağılımını adil bulanlar, toplamın %12'sini, bulmayanlar ise %65'i oluşturmuştur.

Bu çerçevede katılımcıların %79'u verimli çalışmayanlara nazaran daha hızlı ve verimli çalışanların, daha yüksek ücret almalarını adil bulmaktadır. %6'sı adil bulmamaktadır. Kimi bireylerin daha fazla zenginlik elde etmesini, sadece kazanç için eşit fırsatın bulunduğu koşullarda onaylayanların yüzdesi 70, onaylamayanlarınki 13'tür. Yüksek öğrenim görmüş olanların daha yüksek gelire sahip olmalarını adil bulanlar %59, bulmayanlar %16'dır. Katılımcıların %50'sine göre imkânı olanın, çocuklarına daha iyi bir eğitim sağlayabilmesi adildir, %26'sı bu durumu adaletsiz bulmaktadır. Birikimi bulunan kişilerin diğerlerine göre daha iyi bir konut edinebilmeleri adildir diyenlerin yüzdesi 46, adil değildir diyenlerinki 50'dir. Yüksek gelirli kesimin sonradan nispeten yüksek emekli maaşı almasını adil bulanlar %43, bulmayanlar %30'dur. İmkânı olanların, olmayanlara kıyasla daha kaliteli sağlık hizmeti alabilmesini adil görenlerin yüzdesi 27, görmeyenlerinki 48'dir.

Bu tablo bağlamında katılımcıların %40'ı devletin, muhtaç kesimlere (işsiz, çocuklu yoksul aileler vd.) sosyal yardımda bulunması gerektiği fikrindedir. %37'si, devletin yoksul bireyleri himayesine alması; %14'ü devletin yalnızca çalışamaz durumdaki (yaşlı, engelli, yetim) kimseleri desteklemesi; %5'i bireylerin devlete güvenmeden sorunlarına bizzat çözüm bulmaları ve %4'ü sosyal yardımların devlet tarafından değil, işyerince sağlanması gerektiğini düşünmektedir. 1996 yılının verilerine kıyasla 2012'de bireyler, sosyal güvence mercii olarak daha ziyade devleti görmekte ayrıca devletin yardım edeceği kesimlerin kapsamını geniş tutması ihtiyacını vurgulamaktadır.

Katılımcıların %40'ının gözünde 2012 yılı itibariyle ülkede adalet söz konusudur. %34'üne göre kanunların üstünlüğü mevzubahistir. %26'sı ise bu bağlamdaki sorulara yanıt verememiştir (s. 54-76).